

TÓTH GERGELY

A humanista episztolák kincsháza*

A 21. század elején, a pár szavas Messenger-üzenetek és sms-ek korában a külső szemlélőnek talán furcsa vagy éppen felesleges foglalatosságnak tűnhet, ha egy kutató tudóslevelezések kiadásán dolgozik. E – sajnos nem is annyira képzeletbeli – külső szemlélőnek azt javasoljuk, lépjen egy kicsit közelebb, és rögtön látni fogja, mekkorát tévedett. Az antik minták alapján felélesztett humanista episztola egyrészt irodalmi műfajjá vált, kialakult szerkezettel, formanyelvvel, tehát már csak ezért is érdemes a vizsgálatra. Másrészt a nagy humanista levélkorpuszok nehezen kifejezhető mértékben gazdagítják ismereteinket a korszak politikai, irodalmi és tudományos életével kapcsolatban. Elég itt Erasmus óriási levelezésére gondolni, amely a 16. század első felének valóságos enciklopédiája. Csak egy példa: amit Caspar Ursinus Velius, a kiváló humanista költő és historikus életéről tudunk, az legnagyobbbbrészt azokból az episztolákból derül ki, amelyeket ő írt a németalföldi tudósfejedelemnek. De utalhatunk már itt is Oláh Miklósnak (1493–1568), a tudós magyar humanistának a levelezésére, amely egyebek mellett egészen unikális adatokat szolgáltat Habsburg Máriának, II. Lajos királyunk özvegyének németalföldi régensuralmáról.

Így a mindenkori kutató hálát rebeget a humanista levelezés divatjáért. E leveleket ráadásul a hajdani szerzők sokszor ezüsttálcán kínálják neki, hiszen még azt a szívesseget is megtették, hogy saját küldeményeiket és a hozzájuk írt episztolákat összegyűjtötték, kötetekbe rendezték, és – szerencsés esetben – meg is jelentették. Csakhogy itt mutatkoznak meg e műfaj buktatói is, hiszen számtalanszor bebizonyosodott, hogy a levélkorpuszok kiadói a saját érdekeiknek megfelelően szelektálták a kiadásra szánt leveleket, és javították, módosították őket. De éppenséggel az is előfordult, hogy a levélírók megtiltották a címzettnek, hogy levelüket kiadja, ahogyan a már említett Velius is az egyik küldeményében Erasmusnak – és kérése teljesült is. Még szerencse, hogy a korrespondencia 20. századi kiadói az Erasmus életében megjelent levélköteteken túl az asztalfiókban maradt darabokat is publikálták.¹

A díjazott kötet szerkesztője, Szilágyi Emőke Rita is így járt el. Az általa készített kiadvány Oláh Miklósnak, Mária királyné titkárának, később a legbefolyásosabb

* Szilágyi Emőke Rita 2019. október 30-án vette át a fiatal textológusok számára alapított Kiss József-díjat a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében. A méltatás ebből az alkalomból hangzott el. *A szerk.*

¹ *Opus Epistolarum Des. ERASMI ROTERODAMI, I–XII.*, ed. P. S. ALLEN (I–VIII.), H. M. ALLEN (IV–XI.), H. W. GARROD (IX–XI.), Indices compilavit Barbara FLOWER, perfcit et edidit Elisabeth ROSENBAUM (XII.), Oxonii, 1906–1958. Publikálták a mondott levelet is, amelyben Velius arra inti Erasmust, hogy ne adja ki azt („litteras, si me amas, non proferes”). Ld. uo. VII. nr. 1917. (Az idézett helyet ld. 273.)

magyarországi politikussá – helytartóvá és esztergomi érsekké – emelkedett klerikusnak az episztoláit foglalja magában: de nem csak azokat, amelyeket a tudós főpap szeretett volna publikálni.² Oláh ugyanis szintén összeállított egy *Epistolae familiares*, magyar elnevezése szerint *Leveleskönyvet*, de ez egyrészt csak élete egy szakaszának a leveleit (illetve a hozzá írt leveleket) tartalmazza (1527–1539), másrészt ő is bizonyosan szelektált a leveleiből, illetve utólagosan korrigálta őket. Erre éppen Szilágyi Emőke Rita mutatott rá több remek tanulmányában, és hívta fel a figyelmet a kimaradt személyekre, a levelekben eszközölt korrekciókra, illetve az utólagosan vélhetően megkonstruált levélváltásokra. Így például a Szapolyai mellé állt Kálnay Imrével és Brodarics Istvánnal folytatott levelezését a Habsburgokhoz mindvégig hűséges Oláh csupán korlátozott mértékben válogathatta be a gyűjteményébe.³ Már csak ezért sem elégedhetünk meg az 1875. évi Ipolyi-féle *Leveleskönyv*-kiadással, amely számos egyéb hibája mellett éppen azért kifogásolható, mert csupán az Oláh-féle szelekciót reprodukálja.⁴

Úgy hiszem, a kötet fontossága, létjogosultsága kiderülhetett a fentiekből. Immár arról kell beszélnem, milyen nagy szerencséje van Oláh Miklósnak, hogy olyan tehetséges és elszánt kutatója akadt, mint Szilágyi Emőke Rita. Emőke irodalmár, de ami még fontosabb, latinista, aki mások mellett Waczulik Margittól, a magyarországi neolatin irodalom kiváló ismerőjétől tanulta és szerette meg a nyelvet. Ezt követően az ELTE BTK-n szerzett diplomát magyar és latin szakon. Korán eldöntötte, hogy tudományos pályáján a humanista latin irodalommal kíván foglalkozni. Előbb a korai magyar humanizmust, illetve az Aeneas Silviussal és Vitéz Jánossal is kapcsolatban álló Johannes Tröster munkásságát kutatta, majd pedig Oláh Miklós műveinek és elsősorban levelezése kiadásának szentelte figyelmét: első vonatkozó tanulmánya 2014-ben jelent meg. Emőke irigylésre méltó és példamutató következetességgel dolgozott a választott témáján: sorra tartotta az előadásokat, illetve írta a tanulmányokat Oláh műveiről, így *Hungariájának* szöveghagyományáról, illetve Brodarics halálára írt epitáfiumáról – amelyet ő fedezett fel újra, és közölt filológusi alapossgal –, de elsősorban a levelezéséről, amelynek immár elsőrangú és avatott kutatója lett. Mindeközben fáradhatatlanul munkálkodott a nagy opuszon, az Oláh-levelek immár teljes publikálásán, és közben jelentős sikereket ért el, így számos, eddig nem ismert episztolát talált.

² Nicolaus OLÁHUS, *Epistulae*, Pars I, 1523–1533, ed. Emőke Rita SZILÁGYI, Bp., reciti, 2018. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series nova, XIX/I).

³ SZILÁGYI Emőke Rita, *Oláh Miklós mint szerkesztő: Szerkesztési eljárások és cenzúra-típusok az Epistolae familiaresban = Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, szerk. JANKOVICS József, JANKOVITS László, SZILÁGYI Emőke Rita, ZÁSZKALICZKY Márton, Bp., reciti, 2015, 81–86. – SZILÁGYI Emőke Rita, *Epistolae familiares – baráti (?) levelek Oláh Miklós barátai levelezése tükrében = MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*, szerk. NYERGES Judit, VERÓK Attila, ZVARA Edina, Bp., Kossuth, 2016, 668–672.

⁴ OLÁH Miklós *Levelezése*, kiad. IPOLYI Arnold, Bp., 1875 (Monumenta Hungariae Historica 1. Diplomataria 25.)

Ennek az elhivatott és szorgalmas munkának az eredménye a díjazott kötet, a nagy vállalkozás első fejezete, amely Oláh 1523 és 1533 közötti leveleit tartalmazza. A szövegkiadás a *Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum* szövegközlési elvei szerint készült,⁵ de érdemes kitérni részletesen a felépítésére, hogy megértsük a feladat nagyságát és az elvégzett munka magas színvonalát. Egy levél közzlése a következőképpen épül fel: a sorszám, levélíró, címzett, valamint a levél keltének feltüntetése után következik a kiadás alapjául szolgáló kézirat, majd a levél korábbi kiadásainak, fordításainak az ismertetése. Ezután angol nyelvű regeszta segít a tájékozódásban, majd a levél eredeti szövegét olvashatja az érdeklődő. Fontos külön kiemelni, hogy Szilágyi Emőke Rita a kritikai jegyzetekben mindenhol jelezte a szövegben lévő javításokat, illetve a javítás előtti variánsokat, és azt is feltüntette, ha maga Oláh volt a korrektor. Az utóbbi azért fontos adalék, mert e javítások sokszor túlmutatnak az egyszerű stiláris csiszoláson.

Emellett még két jegyzettípussal találkozhat az olvasó. A kiadó azonosította egyrészt a szövegben felbukkanó idézeteket, parafrázisokat, és ezeket a sorozat elvei szerint külön jegyzetben közölte. Végül pedig angol nyelvű tárgyi jegyzeteket is készített a szöveghez, amelyek segítségével egyrészt a levelekben szereplő személyeket és helyszíneket azonosította, másrészt a szóba kerülő történelmi eseményeket és egyéb magyarázatra szoruló részleteket világította meg. Ezeket a jegyzeteket – ahogy az egész szövegkiadást is – az elmúlt napokban, illetve hónapokban olvasóként is teszteltem, és nyugodtan állíthatom, hogy kitűnően sikerültek. Szilágyi Emőke Rita – a nagyszerű és máig példaadó mintához, az Erasmus-levelezés Allen-féle kiadásához⁶ hasonlóan – mértéktartó, szabatos megjegyzéseket írt a textushoz, de mindig ott segíti ki az olvasót, ahol kell, legyen szó akár az eseménytörténeti háttérről, akár a levélváltás, illetve a feladó és címzett viszonyának az értelmezéséről, és mindezt bőséges hazai és nemzetközi szakirodalom segítségével éri el.

Ebben a körben talán nem kell hangsúlyoznom, hogy egy irodalmárnak, illetve filológusnak a szövegkiadás a legjobb vitézi iskola. Ott tanulhatja meg, mennyire figyelni kell a textus legapróbb rezdüléseire, milyen nagy jelentősége lehet akár egy kicsinyke javításnak, utólagos kiegészítésnek vagy éppen kihúzásnak. Emellett a kiadó az általa gondozott szövegnek olyan mélységeibe láthat bele, amire soha senki más nem képes. Ugyanakkor az is tény, hogy a szövegkiadás talán nem kapja meg mindig azt az elismerést a szakmától, mint egy-egy tanulmány vagy monográfia. Én arra bíztatom Emőkéket, hogy ez ne szegje kedvét, és folytassa a munkát, mert az első kötet már most is nagy elismerésnek örvend, az elkövetkező részek pedig – amelyekben a *Leveleskönyv* után keletkezett episztolák sokaságát fogja publikálni – még nagyobb jelentőséggel fognak bírni a kutatás számára, és neki még ragyogóbb sikert fognak

⁵ BENE Sándor, BÉKÉS Enikő, *Módszertani ajánlás a Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum új sorozatának (Series Nova) szöveggondozásához*, ItK, 118(2014), 5. sz., 698–713.

⁶ Ld. a 2. jegyzetet.

hozni, itthon és külföldön egyaránt. Abban pedig egészen bizonyos vagyok, hogy Emőke a levelezés kiadása révén az Oláh-életmű legkiválóbb szakértője lesz, és ezt egy nagy Oláh-monográfia kiadásával fogja ékesen bizonyítani. Ezzel zárom szavaimat, és egyben a legnagyobb örömmel gratulálok Szilágyi Emőke Ritának a Kiss József-díj elnyeréséért.